

УДК 347.77.028.001.76

В. Є. Макода, К. С. Борисова

**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ
ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ
ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

Від розв'язання проблеми створення ефективної системи охорони інтелектуальної власності залежить міцність фундаменту для інноваційної моделі розвитку України, її модернізації, підвищення конкурентоспроможності у світовій соціально-економічній системі. А від цього, у свою чергу, — перспективи створення робочих місць у нових галузях, які визначають обличчя світової економіки XXI століття — економіки, що базується на знаннях. Це і питання створення цивілізованого ринкового середовища, де і підприємці, і споживачі були б надійно захищені від недобросовісної конкуренції, пов'язаної з неправомірним використанням об'єктів інтелектуальної власності, виробництвом фальсифікованих товарів.

Проблеми охорони інтелектуальної власності сьогодні вийшли у світі на перший план і стали вже не просто юридичними або комерційними питаннями. Унаслідок всеосяжної інтелектуалізації сучасної світової економіки вони дедалі більше стають політичною проблемою, пов'язаною з економічною безпекою та вимагають стратегічних підходів до їх вирішення. Процеси інтелектуалізації досягли надзвичайно високої інтенсивності, немислимої ще десятиліття тому. Нині у світі діють понад 8 млн патентів; щороку подається приблизно 900 тис. заявок на патентування.

Важливо враховувати, що в основному вже сформувалася глобальна система регулювання охорони інтелектуальної власності. Україна фактично адаптувалася до неї і за останні роки Україна значно активізувала процес входження у світові структури, що регулюють інтелектуальну власність, і вже є членом Світової торговельної організації (СОТ). У жовтні 2008 р. підписано Програму співробітництва між Держдепартаментом та Європейським патентним відомством на 2008–2010 рр.

Велике значення для ефективної охорони інтелектуальної власності має процес входження України в регіональні європейські структури регулювання цієї сфери, і передусім у структури Європейського Союзу.

Домінуючу роль у сфері двосторонніх відносин у цій царині, безумовно, відіграють США, які є світовим технологічним лідером. Саме цей чинник, а не тільки загроза санкцій із боку Сполучених Штатів, є потужним стимулом до розвитку системи охорони інтелектуальної власності в Україні.

Збитки від піратської продукції в США досягають — \$35 млрд. До 83% знизився у 2007 р. в Україні рівень піратства у сфері програмного забезпечення.

Найбільшим заповідником піратства у світі є США. Щороку правовласники втрачають в цій країні \$30–35 млрд. \$8 млрд — збиток, нанесений комп'ютерним піратством у 2007 р. в США, який в Україні становить лише \$0,4 млрд.

Рис. Світові збитки від піратства

Проблеми у сфері охорони інтелектуальної власності в Україні

Останнім часом проблема «охорони права інтелектуальної власності» взагалі та авторського права зокрема набуває все більшого політичного значення. Майже всі державні чиновники різних рівнів постійно згадують та висловлюють занепокоєння з приводу цієї проблеми, всі обіцяють вирішити її на сучасному рівні та у відповідності із міжнародними нормами. Нещодавно Президент України визнав необхідність створення в Україні сучасної, узгодженої зі світовими нормами та стандартами національної системи охорони інтелектуальної власності, забезпечення відповідної законодавчої бази.

З 16 травня 2008 р. Україна набула повноправного членства у Світовій організації торгівлі, перед країною постала потреба забезпечити дотримання зобов'язань, які містяться у Протоколі про вступ до СОТ. З огляду на це урядом України проводиться робота щодо адаптації національного законодавства до вимог СОТ, що дає можливість підвищити захист в Україні права авторів (власників майнових прав) та володільців на об'єкти інтелектуальної власності і водночас нейтралізувати можливі негативні наслідки у зв'язку з набуттям членства в СОТ.

Зокрема, в лютому 2010 р. у Масандрі відбулося засідання Української корпорації по виноградарству та виноробній промисловості «Укрвинпром». Представники алкогольних компаній, міністерств аграрної політики, економіки, департаменту інтелектуальної власності прийняли рішення відстоювати свої права на використання назв алкоголю. Прийняття такого рішення є необхідним у зв'язку з тим, що в найближчий час на Україні може бути заборонено широке використання виробниками таких назв, як «шампанське», «мадера», «кон'як», «портвейн» і т.д. Чиновники Євросоюзу склали список заборонених назв для продуктів харчування та алкоголю, всього більше 300 назв, який буде оголошено 5 березня 2010 р.

Вперше питання про назви продуктів харчування та алкоголю виникло у

2005 р. Саме тоді в ЄС почали затверджувати назви згідно їх географічного походження. Найбільший ажіотаж виник довкола алкогольних напоїв. Так, на левину долю назв алкоголю претендують країни ЄС. Французи хочуть отримати монополію на «кон'як» і «шампанське», португальці відвойовують «портвейн», а поляки — «горілку» [1].

Безумовно, що вирішити цю проблему дуже важко, позаяк, з одного боку, в Україні, як й на всьому просторі колишнього СРСР відсутня власна практика охорони об'єктів інтелектуальної власності. Точніше буде сказати, що судова практика вже є, однак, вона носить неузгаальнений та досить розрізнений характер, що проявляється у різному застосуванні одних і тих норм чинного законодавства. З іншого боку, сучасний український досвід правозастосування у сфері інтелектуальної власності формується під тиском з боку Сполучених Штатів Америки та країн Західної Європи. Натомість, він не може застосовуватися до сучасних українських реалій у повному обсязі, оскільки для його реального використання, а не декларування, необхідна й відповідна політична ситуація, ринкова економіка, гідне економічне становище кожного українського користувача об'єктів інтелектуальної власності, а не прожитковий мінімум, котрий для багатьох громадян України є більшою реальністю, ніж ефемерна охорона чийогось права на ті речі, які ми же впродовж багатьох років вважали народним надбанням та використовували безоплатно.

Таким чином, ефективна охорона права інтелектуальної власності, загалом, та авторського права, зокрема, неможлива доки всі її користувачі на території України не змінять свого ставлення до цієї проблеми, доки економічний стан не зросте до того рівня, коли людина перестане замислюватися над виживанням. Відтак, будь-який запропонований державою законодавчий механізм вирішення проблеми правової охорони об'єктів інтелектуальної власності буде приреченим на невиконання. Однак це не означає, що обговорювання цієї проблеми є безглуздом заняттям, позаяк саме фахівці у галузі права мають розробити механізм правової охорони об'єктів інтелектуальної власності та запропонувати його законодавцям.

Систематизація законодавства у сфері охорони інтелектуальної власності

Передусім зазначимо, що охорона прав інтелектуальної власності — це сукупність усіх правових засобів, що забезпечують ефективність захисту та використання об'єктів інтелектуальної власності.

Правовідносини у сфері права інтелектуальної власності регулюються відповідним законодавством у цій сфері. Згідно із ст. 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Згідно із ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Статтею 17 Закону України «Про міжнародні договори України» встановлено, що укладені і належним чином ратифіковані міжнародні договори України становлять невід'ємну частину національного законодавства України і застосову-

ються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, укладення якого відбулось у формі закону, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України, то застосовуються правила міжнародного договору України. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про міжнародні договори України» міжнародні договори України підлягають неухильному дотриманню Україною згідно із нормами міжнародного права.

Таким чином, найвищу юридичну силу у сфері правової охорони інтелектуальної власності має Конституція України.

Другий рівень складають міжнародні конвенції, учасницею яких є Україна та міжнародні угоди. Зокрема, Конвенція про утворення ВОИС, Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 р., Всесвітня конвенція про авторське право, Закон України «Про приєднання до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів» (Паризького акта від 24 липня 1971 р., зміненого 2 жовтня 1979 р.), Угода ТРІПС, Угода про співробітництво у галузі охорони авторського та суміжних прав тощо.

Третій рівень становлять закони України:

• *у сфері авторського права:*

— Цивільний кодекс України;

— Господарський кодекс України;

— закони України «Про авторське право і суміжні права» (у редакції Закону України від 11 липня 2001 р. № 2627-III, з подальшими змінами та доповненнями), «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про видавничу справу» (зі змінами та доповненнями), «Про телебачення і радіомовлення», «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів і фонограм»,

• *у сфері права промислової власності:*

— Цивільний кодекс України,

— Господарський кодекс України,

— закони України «Про охорону прав на промислові зразки» (у редакції Закону України від 15 грудня 1993 р. з подальшими змінами та доповненнями), «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» (у редакції Закону України від 1 червня 2000 р. № 1771-III, з подальшими змінами та доповненнями), «Про науково-технічну інформацію», «Про лікарські засоби», «Про захист економічної конкуренції», «Про рекламу» (у редакції Закону України від 11 липня 2003 р. № 1121-IV), «Про охорону прав на сорти рослин» (у редакції Закону України від 17 січня 2002 р. № 2986-III), «Про охорону прав на зазначення походження товарів», «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» (у редакції Закону України від 05.10.1997 р. з подальшими змінами та доповненнями).

Слід наголосити, що переважно це норми матеріального права. Норми процесуального права також застосовуються до відносин у галузі права інтелекту-

альної власності, основні з яких: Цивільно-процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України та Кримінально-процесуальний кодекс України. Норми процесуального права забезпечують належний механізм захисту порушених прав чи інтересів.

Четвертий рівень — це підзаконні нормативно-правові акти, які запроваджують механізми реалізації зазначених законів, більш детально регламентують правовідносини у цій сфері, роз'яснюють деякі їх положення тощо. У більшості випадків, це накази Державного департаменту інтелектуальної власності при Міністерстві освіти та науки України.

Також чимало норм може бути встановлено за домовленістю сторін у договорах, які встановлюють індивідуальний режим для певного об'єкта права інтелектуальної власності та його суб'єктів. Зазначимо, що саме цей рівень зараз потребує вдосконалення, позаяк, якщо на законодавчому рівні все ж таки працюють фахівці, то на рівні правозастосування діють особи, які можуть не мати юридичної освіти.

Відтак, саме сукупність цих актів й становить систему національного законодавства України у сфері охорони права інтелектуальної власності.

На думку багатьох експертів, створенню в Україні ефективної системи охорони інтелектуальної власності перешкоджають передусім недоліки правової системи країни. Значну роль відіграє і пануюча в суспільстві зневага до охорони прав інтелектуальної власності, відсутність належного інформаційного забезпечення діяльності в галузі охорони інтелектуальної власності. Водночас навіть серед експертів спостерігається певна недооцінка соціально-економічних механізмів охорони інтелектуальної власності.

Характерно, що понад половина з 2 тис. опитаних УЦЕПД громадян не відносять проблеми охорони інтелектуальної власності до першорядних проблем економічного розвитку України. В умовах обмеженої платоспроможності широких верств населення діють потужні стимули до придбання та споживання продукції, виготовленої з порушенням прав інтелектуальної власності. Майже 70 % населення України споживає підроблену продукцію, маркіровану загальновідомими товарними знаками, а ніколи не купує її лише п'ята частина населення. 42,4 % громадян України купують дешевші товари, навіть якщо вони можуть бути підробленими. Майже 40 % українських споживачів якість підроблених товарів вважає цілком прийнятною, оскільки вони набагато дешевші від оригінальних брендів, які виробляють таку ж продукцію. Це свідчить про деформацію правових понять у значній частині громадян, підтримувану їхніми низькими вимогами до якості — що є нормою для малозабезпечених верств населення [2].

Нарешті, слід відзначити, що серед головних причин недостатнього рівня ефективності охорони інтелектуальної власності українських фізичних і юридичних осіб за кордоном фахівці найчастіше називають «відсутність у держави коштів на патентування та здійснення реєстраційних процедур за кордоном» (54,8 % відповідей експертів), «низький рівень правової культури в країні» (46,6 %), «відсутність належних знань й інформації про порядок захисту інте-

лектуальної власності за межами України» (45,2 %). На «законодавчу неврегульованість в Україні питань трансферу технологій, зокрема при виїзді українських фахівців на роботу за кордон», указують 43,8% опитаних УЦЕПД експертів.

Аналіз, проведений в УЦЕПД, показав, що в структурі законодавчого регулювання питань охорони інтелектуальної власності не до кінця розв'язано такі важливі проблеми:

1) володіння й управління правами на об'єкти інтелектуальної власності, створені за рахунок коштів державного бюджету й загальнодержавних централізованих фондів;

2) колективне управління авторським і суміжними правами;

3) регулювання ринку інтелектуальної власності, передача на комерційних засадах прав на об'єкти інтелектуальної власності;

4) нормативно-правове забезпечення розвитку франчайзингу — продажу або тимчасового надання в користування товарного знака під контролем його власника;

5) трансфер технологій за кордон, що приводить до цілеспрямованого відбору, часто за безцінь, українських технологій із боку іноземних фірм; правові механізми, які запобігали б подачі заявок на винаходи в інші країни в обхід патентного відомства України, що призводить до неконтрольованого відпливу нових технологій за кордон;

6) захист комерційної інформації підприємств, а також ноу-хау;

7) захист відомих товарних знаків, які не потребують реєстрації: у законах України загалом немає визначення цього терміна, немає списку таких знаків;

8) захист фірмових найменувань;

9) оцінка вартості нематеріальних активів;

10) облік об'єктів інтелектуальної власності;

11) впровадження ефективнішого захисту наукової інтелектуальної власності проти порушень у цій сфері (привласнення результатів наукової праці в формі фіктивного «співавторства»; публікування працівниками державних структур від свого імені результатів, які містяться в науково-аналітичних матеріалах, поданих підпорядкованими їм організаціями; відтворення результатів наукових робіт без посилання на авторів або їх несанкціонована публікація тощо);

12) охорона раціоналізаторських пропозицій;

13) охорона порід тварин;

14) охорона фольклору, народних художніх промислів і традиційних знань;

15) прогалини в антимонопольному законодавстві, які заважають використання процедур патентування як способу монополізації ринків.

Проблеми у сфері охорони прав на інтелектуальну власність

Неврегульовані й питання «інтелектуальної спадщини» колишнього Радянського Союзу. Так, станом на 2001 р., за даними головного консультанта Комітету з питань науки й освіти Верховної Ради України Геннадія Андрощука, після розпаду СРСР у Росії залишилося близько 500 тис. діючих охоронних доку-

ментів (авторських свідоцтв) на винаходи з грифом «Для службового користування», які ніколи не публікувалися й можуть бути перетворені на патенти. За розрахунками фахівців, приблизно чверть із них (125 тис.) належить українським винахідникам. В Україні немає навіть переліку цих винаходів, не говорячи вже про їх описи. Аналогічна ситуація і з таємними авторськими свідоцтвами колишнього СРСР (також близько 500 тис). Деякі з них уже перетворено на патенти Російської Федерації. Така ситуація може створювати для українських підприємств певні труднощі при виході на зарубіжні ринки високотехнологічної продукції.

Попри активізацію зусиль правоохоронних органів щодо захисту прав інтелектуальної власності, загальний рівень правопорушень у цій сфері залишається високим. Це є підставою для звинувачення України в низьких стандартах охорони інтелектуальної власності. Так, Міжнародний альянс інтелектуальної власності поставив Україну у першій десятці в списку 58 країн із низькими стандартами охорони інтелектуальної власності. Особливо це стосується аудіо-візуальної продукції програмного забезпечення, фармацевтичних препаратів. За даними Міжнародної федерації виробників фонограм (International Federation of the Photographic Industry — IFPI), Україна лідирує в Європі за рівнем піратства з показником близько 95% від обсягу ринку. Інша міжнародна організація — Асоціація виробників програмного забезпечення (Business Software Alliance) у своєму останньому «Звіті про піратство» віднесла Україну до першої десятки країн — піратів програмного забезпечення.

Разом з цим, слід зазначити, що при дуже високому відносному рівні піратства за його абсолютними обсягами Україна не належить до країн-лідерів.

В Україні проводяться заходи щодо порушників законодавства в сфері інтелектуальної власності. Так, зокрема на Луганщині в січні 2010 року співробітники СБУ припинили діяльність організованого злочинного угруповання, що спеціалізувалося на масштабних оптових поставках контрафактних компакт-дисків. Вартість вилученої продукції перевищує 10 млн гривень [3].

П'ятий рік діє Координаційна рада по боротьбі з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності, створена для контролю за станом реалізації Програми скоординованих дій правоохоронних та контролюючих органів по боротьбі з незаконним виробництвом, розповсюдженням та реалізацією аудіо- та відеопродукції, компакт-дисків та інших об'єктів інтелектуальної власності.

У 2008 р. Державні інспектори з питань інтелектуальної власності здійснили 736 перевірок суб'єктів господарювання. За результатами перевірок складено та направлено до суду 413 протоколів про адміністративні правопорушення. Вилучено контрафактної продукції на суму понад 3,9 млн грн.

За матеріалами спільних перевірок за участю працівників МВС, СБУ та податкової міліції порушено 115 кримінальних справ [4, 29].

Підвищення ролі і значення інтелектуальної діяльності і інтелектуальної власності передбачає необхідність підвищення ефективності їх правової охорони [5, 57].

Можливі розв'язання існуючих проблем у сфері інтелектуальної власності

Потрібно вивчити питання про доцільність приєднання України до низки міжнародних конвенцій і договорів, зокрема до Мадридської угоди 1891 р. про припинення використання неправдивих або таких, що вводять в оману, зазначень походження товарів (у редакції Стокгольмського акта 1967 р.); Лісабонської угоди про захист назв місць походження та їх міжнародну реєстрацію 1958 р.; Брюссельської конвенції про поширення несучих програм сигналів, що передаються через супутники, 1974 р.; Договору про міжнародну реєстрацію аудіовізуальних творів (FRT) 1989 р.; Вашингтонського договору про інтелектуальну власність щодо інтегральних мікросхем 1989 р.; Євразійської патентної конвенції (ЄПК) 1994 р.

На основі активної участі в роботі Світової організації інтелектуальної власності в питаннях охорони інтелектуальної власності в мережі Інтернет, у сферах біотехнології, фольклору, традиційних знань, потрібно буде внести відповідні доповнення до Програми розвитку державної системи охорони інтелектуальної власності в Україні на 2010–2014 рр., спрямовані на підготовку нормативно-правових актів у цих сферах.

Аналогічним чином, слід внести в перелік актів законодавства України, щодо яких необхідна адаптація до законодавства ЄС, нормативні документи ЄС із питань охорони інтелектуальної власності в інформаційному суспільстві, мережі Інтернет, комп'ютерних програм та їх програмного забезпечення.

Треба розробити систему економічних стимулів (податкових, кредитних, страхових) комерціалізації запатентованих науково-технічних досягнень. Зокрема, назріли питання про створення Фонду сприяння патентуванню українських винаходів за кордоном, із його частковим фінансуванням із Державного бюджету в рамках окремої статті бюджетних видатків на охорону інтелектуальної власності.

У Державному бюджеті слід передбачити й належне фінансування видатків на розвиток інфраструктури охорони інтелектуальної власності, модернізацію технічної бази державних установ цієї сфери та озброєння їх новітніми інформаційними технологіями.

У рамках Концепції реформування системи освіти в Україні було б бажано передбачити введення в середній школі ознайомлювальні курси (розділи) з основами інтелектуальної власності. Позитивним є те, що у більшості вищих навчальних закладів уже довгий час є спецкурси, щодо вивчення інтелектуальної власності, але на жаль час, який передбачений для вивчення цього предмету не в усіх навчальних закладах є достатній для належного опанування основ інтелектуальної власності.

Загалом слід подбати про розробку системи організації навчання, підготовки й перепідготовки фахівців у сфері інтелектуальної власності, про науково-методичне забезпечення цього процесу.

Беручи до уваги вищезазначене, науковцям ще треба багато працювати над удосконаленням законодавства у сфері охорони інтелектуальної власності.

Література

1. Алкоголь будет бороться за использование названий «копьяк» и «шампанское». Экспоним-ческие известия. — Режим доступа : // <http://eizvestia.com/>
2. Сіденко В. Охорона інтелектуальної власності в Україні: Проблеми її розв'язання. — Режим доступу : // http://www.gazumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=163
3. Голос України. 2010. 2 лютого.
4. Річний звіт за 2008 рік Державного департаменту інтелектуальної власності України. — Режим доступу : // http://www.sdip.gov.ua/t/docs/zvit_ua8.pdf
5. Альманах цивільстики : зб. ст. / за ред. Р. А. Майданика. — К., 2009. — Вип. 2.

Анотація

Макода В. С., Борисова К. С. Цивільно-правові аспекти систематизації та удосконалення законодавства у сфері охорони об'єктів інтелектуальної власності. Стаття.

Стаття присвячена комплексному дослідженню законодавчої та нормативної бази у сфері регулювання питань, пов'язаних з систематизацією та охороною об'єктів інтелектуальної власності.

Зокрема, висвітлюються питання охорони та використання об'єктів інтелектуальної власності в сучасних умовах, проблеми, які виникають у авторів (власників майнових прав) щодо належного їх захисту.

В роботі висвітлені питання, які тісно переплітаються з проблемами, які виникають в Україні щодо охорони авторських і суміжних прав, зокрема літературних, художніх та музичних творів, а також незаконного використання торгових марок різними суб'єктами господарської діяльності.

Ключові слова: охорона об'єктів інтелектуальної власності, авторське право, сумісні права, право промислової власності, піратство.

Анотация

Макода В. С., Борисова К. С. Гражданско-правовые аспекты систематизации и совершенствования законодательства в сфере охраны объектов интеллектуальной собственности. Статья.

Статья посвящена комплексному исследованию законодательной и нормативной базы в сфере регулирования вопросов, связанных с систематизацией и охраной объектов интеллектуальной собственности.

В работе освещены вопросы, которые тесно переплетаются с проблемами, возникающими в Украине относительно охраны авторских и смежных прав, в частности литературных, художественных и музыкальных произведений, а также незаконного использования торговых марок разными субъектами хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: охрана объектов интеллектуальной собственности, авторское право, смежные права, право промышленной собственности, пиратство.

Summary

Makoda V., Borisova K. Civil-Law Aspects of Systematization and Improvement of Legislation on Intellectual Property Protection. Article.

The article is devoted to study the complex legal and regulatory framework in the regulation of matters related to systematize and protection of intellectual property. In particular, it highlights the issues of protection and use of intellectual property in modern terms, the problems that arise in the authors (owners of property rights) due to their protection.

In this paper, the authors evaluated regulations governing the issue of intellectual property, and also draws attention to gaps in the law that «can» violate the rights of property owners of intellectual property by other individuals and entities.

The paper highlights issues that are closely intertwined with the problems that arise in Ukraine for the protection of copyright and related rights, including literary, artistic and musical works, as well as the illegal use of trademarks in different business entities.

Ключевые слова: intellectual property protection, copyright, related rights, industrial property right, piracy.